

MEDIAN

VÝZKUM TRHU, MÉDIÍ A VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ, VÝVOJ SOFTWARE

Národních hrdinů 73, 190 12 Praha 9

tel.: 225 301 111, fax: 225 301 101

e-mail: median@median.cz

www.median.cz

VÝZKUMNÁ ZPRÁVA

ANALÝZA DETERMINANTŮ PRACOVNÍ AKTIVITY OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH A SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM OHROŽENÝCH OBLASTÍ (NA DATECH UNDP ROMA STUDY 2011)

zpracováno exkluzivně pro:

Agentura pro sociální začleňování

Praha 30/1/2015

Část výzkumu: Vzdělání a pracovní aktivita

Mediální
výzkumy

MML-TGI

Software

Ad-hoc
výzkumy

Vývoj
technologií

ZDROJE DAT A METODIKA

Mezinárodní výzkum UNDP Roma Study v roce 2011 organizoval Rozvojový program OSN a probíhal v 11 zemích střední a východní Evropy. V ČR a SR sběr dat prováděla společnost MEDIAN, s.r.o. **Tato analýza** zpracovaná společností MEDIAN pro Agenturu pro sociální začleňování **přináší jako jedna z první detailní vhléd do výsledků**, které mohou mimo inspirovat některé změny v sociální politice.

Šetření UNDP Roma Study 2011 probíhalo v sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených oblastech ve všech krajích ČR. Účastnilo se ho cca **756 romských domácností** z těchto vyloučených oblastí a kontrolní vzorek cca **350 neromských domácností** z bezprostředního okolí. **Celkem bylo dotazováno 4402 členů těchto domácností.**

Data o romských nevypovídají o Romech v ČR celkově, ale o populaci zhruba 80-100 tisíc Romů, kteří žili v roce 2011 v sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených oblastech.

Cílem analýz je ukázat, co nejvíce ovlivňuje pracovní (ne)aktivitu obyvatel sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených oblastí. **Proto je vzorek ve většině analýz omezen na ekonomicky aktivní respondenty ve věku 15-64 let. Mezi ně patří lidé nepracující i pracující, pokud nemají zdůvodněnou pracovní neaktivitu** (student, důchodce, invalidní, apod.)

Pracovní aktivitou se ve zprávě rozumí, že respondent v týdnu před výzkumem dělal alespoň hodinu nějakou placenou práci – počítají se trvalá zaměstnání i nárazové / sezónní práce, oficiální i neoficiální práce i veřejná služba.

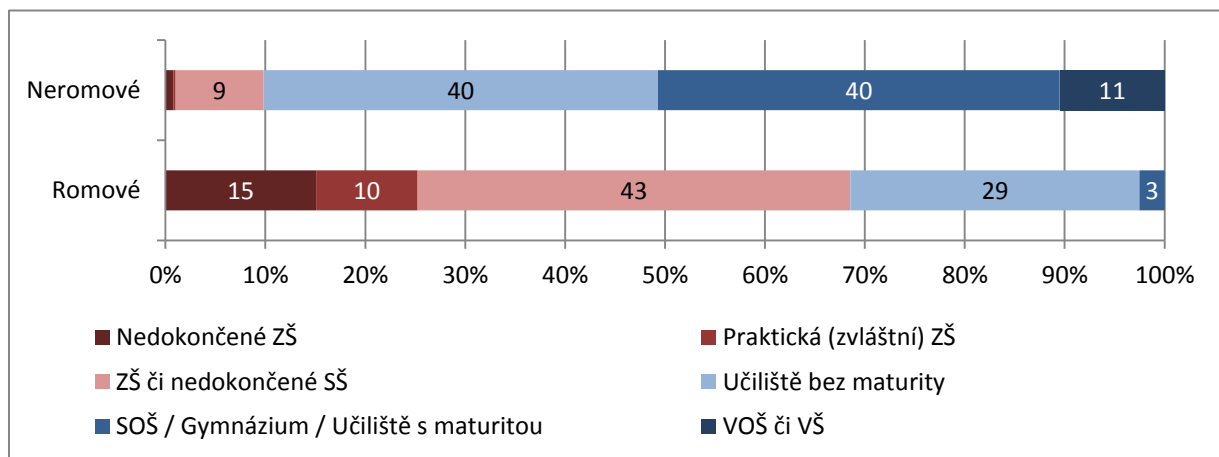
VZDĚLÁNÍ A PRACOVNÍ AKTIVITA

PRACOVNÍ AKTIVITA A NEJVYŠŠÍ DOSAŽENÉ VZDĚLÁNÍ

Data UNDP Roma Study dokládají velmi těsnou souvislost nejvyššího dosaženého stupně vzdělání a pracovní aktivity respondentů. Jestliže rozdílná intenzita sociálně prostorového vyloučení respondentů z hlavního vzorku romských domácností a z kontrolního vzorku neromských domácností vysvětlovala část rozdílu v pracovní aktivitě těchto skupin, rozdíly v nejvyšším dosaženém vzdělání mají ještě vyšší vysvětlující vliv.

Vzdělanostní struktura ekonomicky aktivních respondentů (tedy respondentů bez zdůvodněné ekonomické neaktivity, kteří by měli / mohli pracovat), je výrazně odlišná u respondentů z romských domácností a z kontrolního vzorku neromských domácností. Romští respondenti ve čtvrtině případů (25 %) nedokončili základní školu či absolvovali praktickou (zvláštní) základní školu. Tento typ nejvyššího dosaženého vzdělání se přitom mezi neromskými ekonomicky aktivními respondenty v podstatě nevyskytuje. Jen necelá třetina (32 %) romských respondentů dokončila střední vzdělávání – přičemž jen 3 % dosáhla na maturitu. Minimálně střední školu má naopak drtivá většina neromských respondentů – přičemž maturitu či VŠ má naopak 51 %. Viz graf 4.1.1.

Graf 4.1.1 Nejvyšší dosažené vzdělání ekonomicky aktivních respondentů 15-64 let

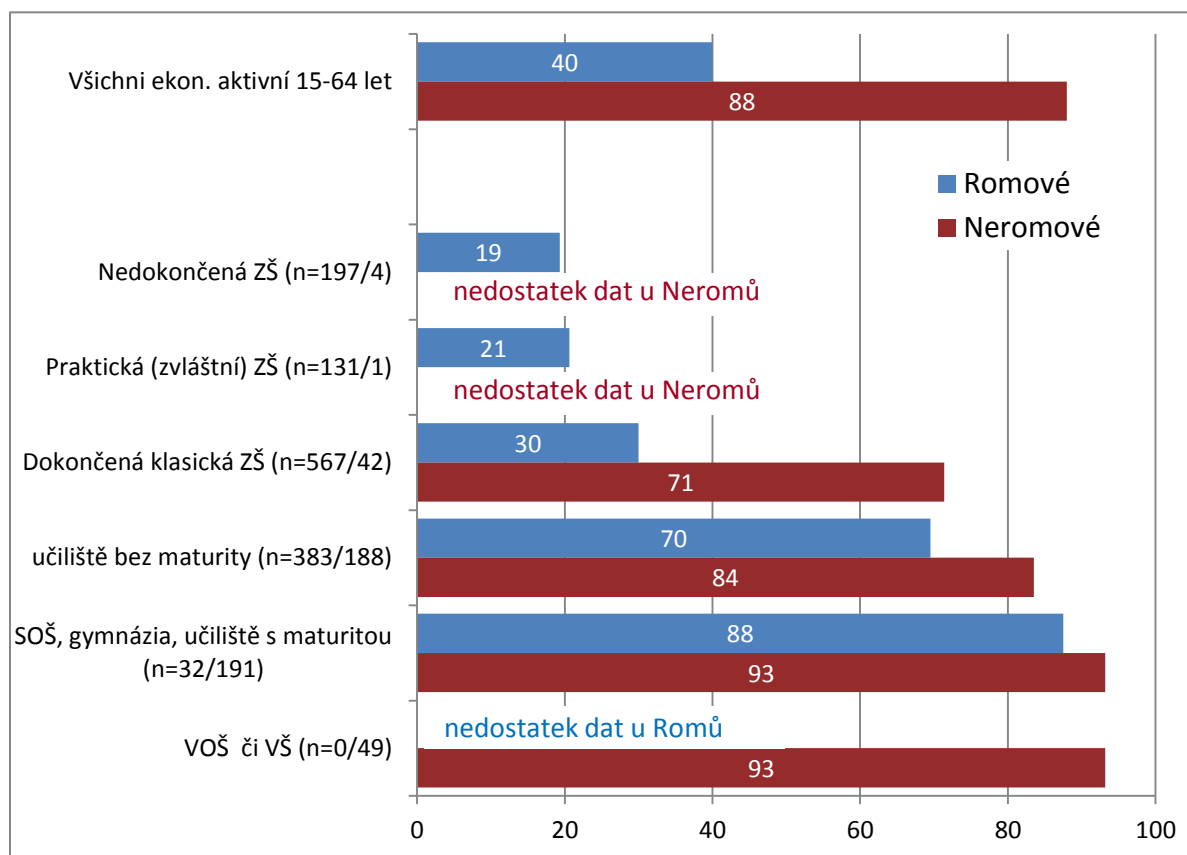
% z ekonomicky aktivních respondentů ve věku 15-64 let (zaměstnaní i nezaměstnaní)

Připomeňme, že pracovní aktivita členů romských domácností žijících ve vyloučených oblastech je celkově výrazně nižší než u kontrolního vzorku neromských domácností. V týdnu před dotazováním vykonávalo podle svých slov placenou práci jen 40 % ekonomicky aktivních respondentů ve věku 15-64 let, zatímco v kontrolním vzorku to bylo 88 %. Viz kapitola 1 a první řádky grafu 4.1.2.

Analyzujeme-li ale pracovní aktivitu v rámci jednotlivých vzdělanostních skupin, rozdíly mezi respondenty z romských rodin a neromských rodin z kontrolního vzorku se v řadě případů redukuje. Viz graf 4.1.2. Pracovní aktivita nejméně vzdělané čtvrtiny romských respondentů, kteří mají nedokončenou ZŠ či praktickou (zvláštní) ZŠ je velmi nízká – z ekonomicky aktivních osob pracovalo v týdnu před dotazováním alespoň hodinu jen 20 %. V kontrolním vzorku neromských domácností jsou jen jednotky případů srovnatelně nízkého dosaženého vzdělání – data tedy nelze relevantně analyzovat.

Jedinou vzdělanostní kategorií, v níž zůstávají výrazné rozdíly v pracovní aktivitě mezi Romy a Neromy, je dokončené klasické základní vzdělání. Pracovně aktivních bylo 30 % takto vzdělaných romských respondentů a okolo 70 % neromských respondentů – výstupy je tu však třeba brát jen jako orientační, protože ve vzorku je jen 42 neromských ekonomicky aktivních respondentů se základním vzděláním.

Graf 4.1.2 Pracovní aktivita (vykonával/a v posledním týdnu alespoň hodinu nějakou placenou práci) – dle nejvyššího dosaženého vzdělání Romů / kontrolního neromského vzorku

% z ekonomicky aktivního obyvatelstva ve věku 15-64 let

Rozdílnost mezi pracovní aktivitou ZŠ vzdělaných Romů a Neromů může vysvětlovat řada dalších nepřímých sociálních faktorů – např. rozdíl ve věku (ZŠ vzdělaní Neromové jsou většinou starší lidé s praxí, u Romů jde ZŠ vzdělání napříč generacemi), rozdílná kvalita vystudované ZŠ či míra sociálně prostorového vyloučení (viz výše), znevýhodnění / diskriminace v ucházení se nekvalifikované pozice, odlišná míra pracovních aspirací daná sociálním statusem rodiny, který je spoluvytvářen vzděláním jejich dalších členů, apod. Souhrnný vliv těchto a dalších faktorů zkoumá regresní analýza v kapitole 5.

Graf 4.1.2 výše dále ukazuje, že při dosažení středního vzdělání bez maturity se rozdíl v pracovní aktivitě Romů a Neromů výrazně redukuje. Pracovně aktivních je 70 % romských respondentů s učilištěm bez maturity (versus 84 % neromských). Při dosažení maturity je pak rozdíl statisticky nevýznamný. Analýza rozdílnosti pracovní aktivity vysokoškoláků pak nelze provést, protože ve vzorku z vyloučených oblastí není vysokoškolsky vzdělaný ekonomicky aktivní Rom.

Problémem však zůstává, že stupňů vzdělání, které jsou spojeny s vyšší intenzitou pracovní aktivity (tedy minimálně střední vzdělání bez maturity) a kterých dosahuje drtivá většina kontrolního neromského vzorku, dosahuje jen necelá třetina (32 %) romských ekonomicky aktivních respondentů. Viz Graf 4.1.1.

Regresní analýza (viz kapitola 5) potvrzuje, že vztah mezi etnicitou a pracovní aktivitou je do velké míry zprostředkovaným vlivem vzdělání. Lze tedy mimo jiné předpokládat, že při zvyšování

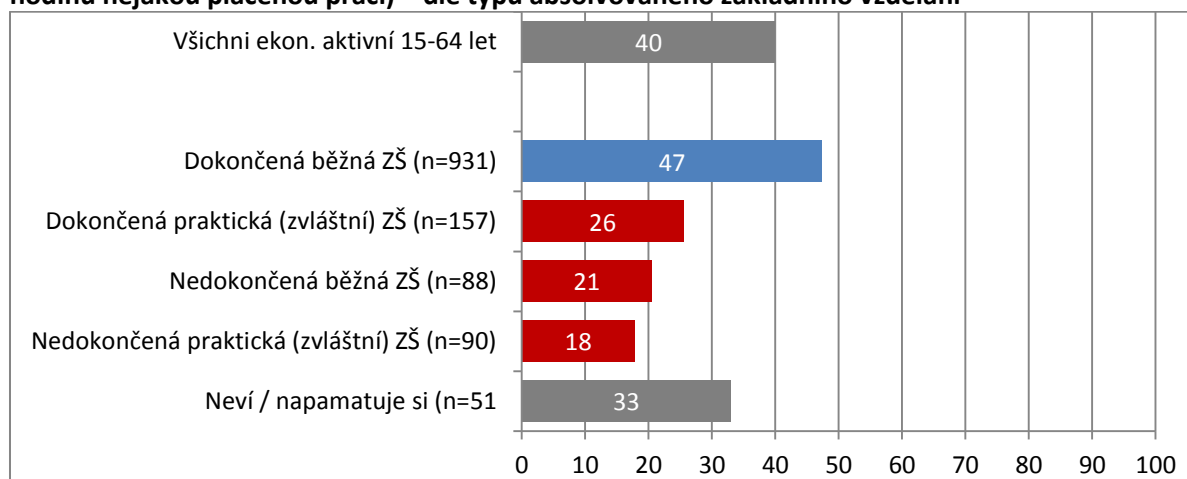
dosažených stupňů vzdělání u romské populace z vyloučených lokalit může dlouhodobě docházet k zavírání nůžek mezi pracovní aktivitou Romů a Neromů a k redukcí vyloučení z trhu práce.

1.1 PRACOVNÍ AKTIVITA A TYP ABSOLVOVANÉHO ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁNÍ

Předchozí analýza ukazuje velmi nízkou pracovní aktivitu respondentů, jejichž nejvyšším dosaženým stupněm vzdělání byla nedokončená základní škola či praktická (zvláštní) škola. Typ absolvovaného základního vzdělání však může s pracovním uplatněním souviset, i pokud není nejvyšším dosaženým stupněm – ať už ovlivněním další vzdělanostní dráhy respondenta (přechod na horší typy učňovského školství) či jeho schopností / znalostí, apod.

Graf 4.2.1 ukazuje, jak se liší pracovní aktivita romských respondentů podle toho, jaký typ základní školy absolvovali.¹ Respondenti, kteří dokončili druhý stupeň běžné základní školy, byli pracovně aktivní ve 47 % případů. Pracovní aktivita respondentů, kteří mají praktickou (zvláštní) ZŠ či nedokončené základní vzdělání, je zhruba poloviční.

Graf 4.2.1 Pracovní aktivita romských respondentů (vykonával/a v posledním týdnu alespoň hodinu nějakou placenou práci) – dle typu absolvovaného základního vzdělání

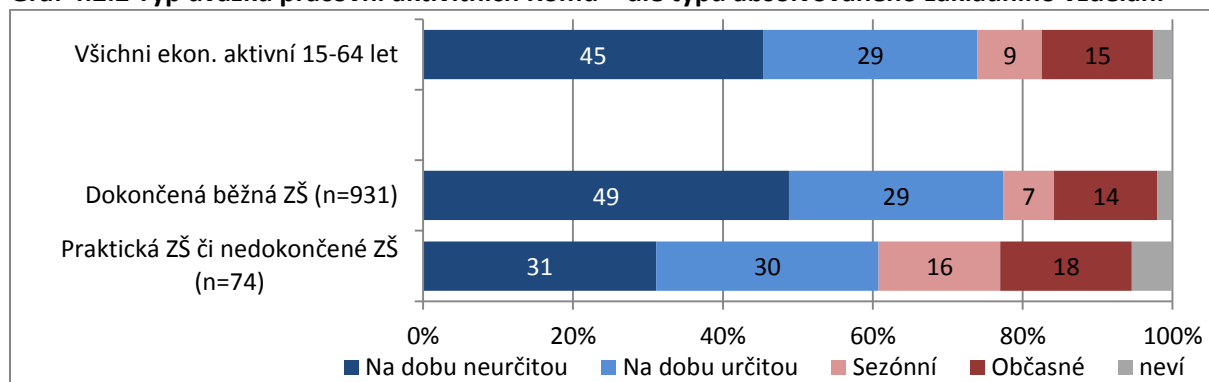

% z ekonomicky aktivních respondentů romských domácností ve věku 15-64 let

Absolvované základní vzdělání navíc nesouvisí jen s pracovní aktivitou jako takovou, ale i s typem a stabilitou pracovních úvazků, pokud respondent pracuje. Mezi pracujícími romskými respondenty, kteří měli dokončenou běžnou základní školu, deklarovalo 78 %, že mají úvazky na dobu určitou či neurčitou. V omezené skupině pracujících, kteří absolvovali praktickou (zvláštní) ZŠ či nedokončili základní vzdělání, jsou mnohem rozšířenější sezónní a omezené práce, které nemusí respondenty bránit před jinými dimenzemi sociálního vyloučení (materiální chudoba, zadlužení, apod.) Viz graf 4.2.2.

¹ Kontrolní vzorek neromských respondentů není zařazen, protože obsahuje jen jednotky respondentů, kteří nemají dokončenou běžnou ZŠ.

Graf 4.2.2 Typ úvazku pracovní aktivních Romů – dle typu absolvovaného základního vzdělání

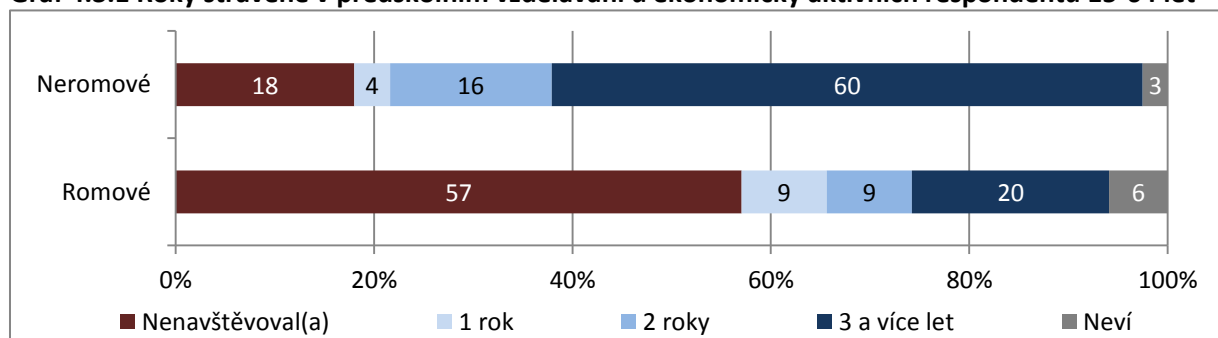
% z ekonomicky aktivních respondentů romských domácností ve věku 15-64 let, kteří v uplynulém týdnu vykonávali placenou práci

1.2 PRACOVNÍ AKTIVITA A PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Často diskutovaným problémem souvisejícím se vzdělanostními drahami a budoucím uplatněním na trhu práce je navštěvování předškolního vzdělávání. Výzkum UNDP Roma study zkoumal retrospektivně docházku do předškolního vzdělávání u všech členů domácnosti.²

Potvrzuje se malá intenzita navštěvování předškolního vzdělávání. Většina (57 %) dnes ekonomicky aktivních respondentů z romských domácností předškolní vzdělávání vůbec nenavštěvovala, jen 29 % jej navštěvovalo 2 a více let.³ Mezi ekonomicky aktivními respondenty z kontrolního vzorku neromských domácností je situace do velké míry opačná. Předškolní vzdělávání nenavštěvovalo jen 18 % ekonomicky aktivních respondentů. Naopak tři čtvrtiny respondentů (76 %) jej navštěvovaly 2 a více let. Viz Graf 4.3.1

Graf 4.3.1 Roky strávené v předškolním vzdělávání u ekonomicky aktivních respondentů 15-64 let

% z ekonomicky aktivních respondentů z romských domácností ve věku 15-64 let

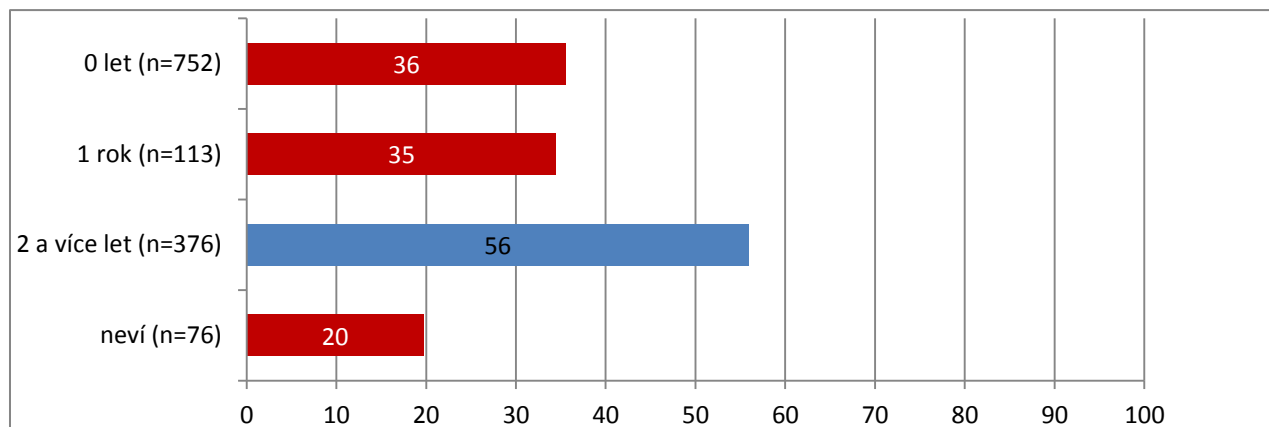
U romských domácností lze vysledovat silný vztah mezi návštěvou předškolního vzdělávání a budoucí uplatnitelností – jako hraniční doba se přitom jeví návštěva předškolního vzdělávání po dobu 2 a více let. Ekonomicky aktivní respondenti z romských domácností, kteří v dětství předškolní vzdělávání

² Otázka zněla: “Kolik let navštěvoval/a [daný člen domácnosti] jesle, mateřskou školu a/nebo předškolní zařízení?”

³ Údaje je nutno vnímat jako přibližné odhady – protože odpověď má retrospektivní charakter a zejména pokud respondent do školy / jeslí chodil, může být odhad doby přibližný.

nenavštěvovali či do něj chodili jen rok, pracovali v týdnu před dotazováním jen ve 35 % případů. Oproti tomu respondenti, kteří do školky chodili 2 či více let, pracovali v týdnu před dotazováním v 56 % případů, což je statisticky i meritorně významný rozdíl. Viz graf 4.3.2.

Graf 4.3.2 Pracovní aktivita (vykonával/a v posledním týdnu alespoň hodinu nějakou placenou práci) v rámci ROMSKÝCH DOMÁCNOSTÍ dle LET STRÁVENÝCH V PŘEDŠKOLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ

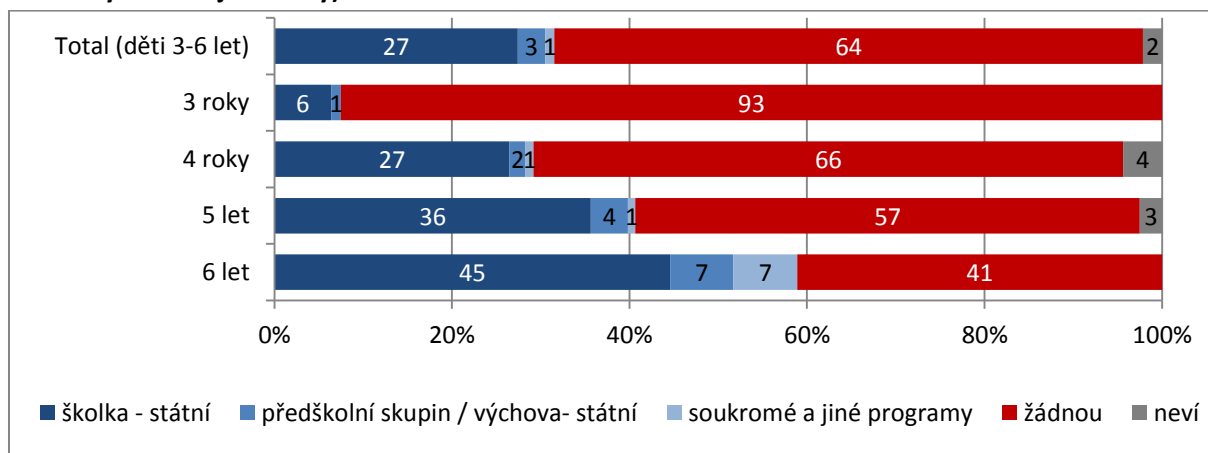
% z ekonomicky aktivních respondentů z romských domácností ve věku 15-64 let

Stejně jako u ostatních zkoumaných statistických vztahů nelze ani souvislost předškolního vzdělávání a budoucí uplatnitelnosti vnímat jako přímou kauzalitu. Existují přinejmenším dva reálné vlivy, které mohou působit tento silný vztah:

- 1) Děti absolvující v dostatečné míře předškolní vzdělávání snáze procházejí dalšími stupni vzdělávacího systému, jejichž absolvování výrazně souvisí s uplatnitelností na trhu práce (viz výše)
- 2) Návštěva předškolního vzdělávání je znakem sociálně silnějšího statusu vychovávající rodiny, které dítě do školky přihlašuje, a ten působí na dítě i mimo předškolní vzdělávání a zvyšuje jeho aspirace a uplatnitelnost

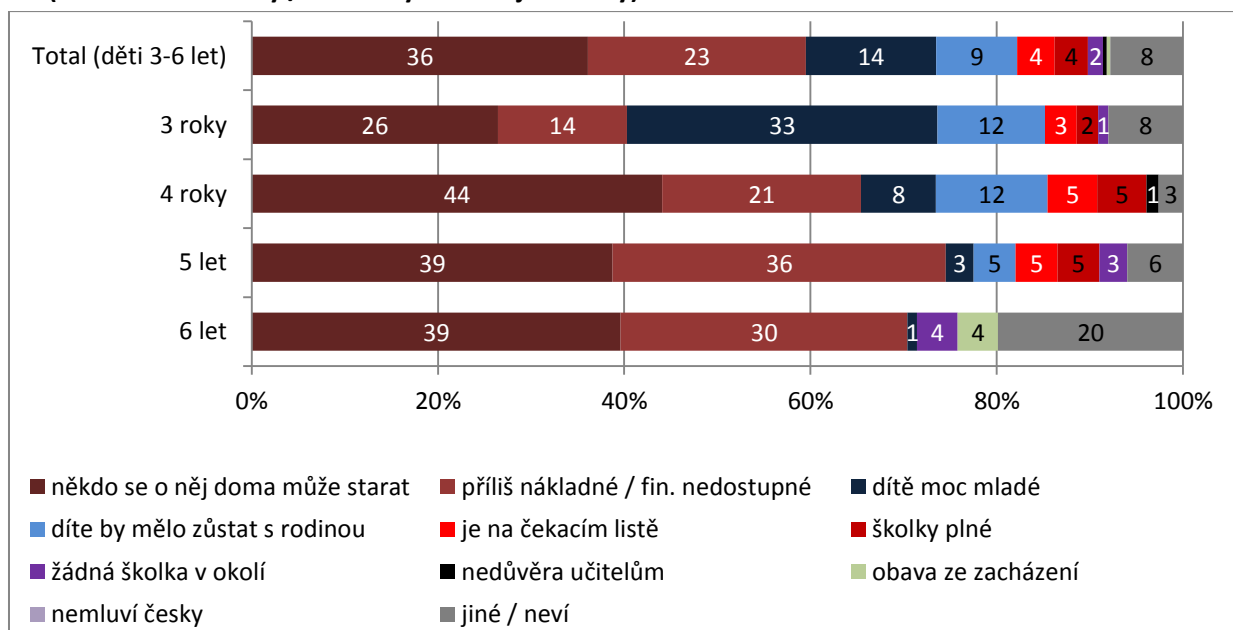
Dotazník UNDP Roma Study 2011 obsahoval modul 2 zaměřený na výchovu a zdraví předškolních dětí. Odpovídali na něj matky / osoby pečující o děti v domácnosti. U všech dětí do 6 let reportovaly, zda a jakou navštěvují nějakou instituci předškolního vzdělávání a zdůvodňovali, proč ho nenavštěvují. Dle deklarací z romských domácností, jen zhruba 30-40 % dětí ve věku 4-5 let podle deklarací vychovávajících osob navštěvovalo jakýkoli typ předškolního vzdělávání. Viz graf 4.3.3.

Graf 4.3.3 Navštěvování vzdělávací institucí u dětí ve věku 3-6 let v roce 2010/2011 (podle matky / hlavní vychovávající osoby)

Důvodem nenavštěvování předškolního vzdělávání je spíše subjektivně vnímaná krátkodobá racionalita a finanční bariéry, než kulturní problémy a obavy. Zhruba 23 % matek argumentuje ve věku 3-6 let, které nenavštěvují žádnou instituci, argumentuje primárně přílišnou nákladností / finanční nedostupností – mezi dětmi v těsně předškolním věku (kde je méně zastoupen argument malého věku dítěte), je přitom tento argument ještě silnější. Nejčastěji zastoupeným argumentem je to, že o dítě se může někdo starat doma – ten přitom nelze chápat čistě kulturně (protože konkurenční výrok „dítě patří k rodině“ je uváděn výrazně méně často). Do velké míry tak může být spjat právě s ekonomickými motivy. Viz graf 4.4.4.

Graf 4.4.4 Důvody aktuálního nenavštěvování předškolního vzdělávání u dětí ve věku 1-6 let / 4-6 let (zdůvodnění matky / hlavní vychovávající osoby)

ZÁVĚR

Vzdělání a pracovní aktivita

Vzdělání je spolu s regionálními faktory (viz výše) jasně nejsilnějším determinantem nezaměstnanosti. **Většina romských respondentů nemá ani nejnižší stupně středního vzdělání (68 %), čímž se výrazně liší od Neromů bydlících v bezprostředním okolí.** Ačkoli pracovní aktivita Romů a v okolí žijících Neromů se celkově výrazně liší, po odstínění vlivu vzdělání tento rozdíl do velké míry mizí. **Mezi menšinou Romů, kteří dokončili střední vzdělání (učiliště bez maturity či střední škola s maturitou) je pracovně aktivní většina (70-90% dle typu školy). A jejich pracovní aktivita je srovnatelná s kontrolními vzorky Neromů se shodným stupněm vzdělání.**

S pracovní aktivitou výrazně souvisí absolvování předškolního vzdělávání, které ovlivňuje další vzdělanostní dráhy. **Mezníkem se přitom podle dat UNDP ukazuje být absolvování minimálně 2 let předškolního vzdělávání. Respondenti, kteří tuto podmínku splňují, jsou v dospělosti významně pracovně aktivnější (56 %) než ti, kteří do školky nechodili či do ní chodili jen jeden rok (35-36 %).**

S pracovní aktivitou rovněž silně souvisí typ absolvované základní školy, který je často navázán na intenzitu předškolního vzdělávání. **Romští respondenti, kteří absolvovali běžnou ZŠ, mají zhruba dvojnásobnou pravděpodobnost, že budou pracovně aktivní než ti, kteří mají praktickou (zvláštní) ZŠ nebo základní školu nedokončili (47 % versus 23 %).** Pokud lidé, kteří neabsolvovali běžnou ZŠ, pracují, jde navíc častěji o sezónní, občasnou a nestabilní práci.